

УДК 378.147

Наталія Миколаївна Лавриченко,

доктор педагогічних наук, професор
кафедри іноземних мов та методики викладання
Глухівського національного педагогічного
університету імені Олександра Довженка,
e-mail: lavrychenko_n@ukr.net

ФЕНОМЕН КРЕАТИВНОСТІ: ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ПОГЛЯД

У статті розкрито історичні передумови становлення креативності як самостійного дослідницького напрямку. Проаналізовано концептуальні й методологічні підходи до вивчення креативності як явища, зумовленого когнітивними й екстракогнітивними чинниками. Приділена увага методам діагностики креативності, а також диференціації її рівнів і різновидів. Визначено психолого-педагогічне значення наукових результатів, здобутих у галузі дослідження креативності.

Ключові слова: креативність, креативність дорослого, креативність дитини психологія й педагогіка креативності.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Слово креативність є доволі популярним і часто вживаним у літературі із значним розмаїттям смислових відтінків і значень. Однак креативність як наукове поняття, а тим паче особливий напрям досліджень стали розробляти порівняно недавно – з середини минулого століття. І вже на сучасному етапі креативність як явище, що охоплює особистісні здатності (поведінковий, розвитковий аспекти), людську творчість усіх видів (процесуальний аспект), творчі результати і досягнення (продуктивний аспект) перебуває в полі зору багатьох учених і мислителів - філософів, політиків, митців, психологів, фізіологів, педагогів.

Креативність як предмет наукових досліджень може набувати певних сутнісних модифікацій залежно від специфіки галузі, будь то наука, мистецтво, освіта чи технології. У цьому контексті дослідницька проблема «наскільки креативний» доповнюється питанням «креативний для чого». Однак у більшості випадків галузеві дефініції спираються на загальний зміст поняття «креативність», який поділяють більшість сучасних науковців. У загальному розумінні креативність – це здатність генерувати нові ідеї й новаторські рішення, результати яких є не просто новими й непересічними, а відповідають контексту і становлять цінність для інших людей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання проблеми. Становленням креативності як особливого напрямку досліджень науковий світ має завдячувати Сполученим Штатам Америки. Американські вчені були піонерами, а нині зберігають лідерські позиції в розробленні проблематики креативності. А головна колізія полягає в тому, що цими досягненнями американці мають завдячувати колишньому Радянському Союзу. Здійснений «советами» запуск першого супутника Землі в 1957 році вкрай загострив конкурентну боротьбу між двом країнами за лідерство в галузі точних наук і нанотехнологій. Стратегічну мету «догнати й перегнати» у США вирішили реалізувати через стимулювання й консолідацію творчого потенціалу нації.

Прикметно, що першими науковими розвідками в галузі креативності у США опікувалося Міністерство оборони. І перший учений, який започаткував системні дослідження в цьому напрямі, теж розпочинав свою кар'єру в армії. Ідеться про Кальвіна Тейлора (Calvin W. Taylor), який у 1958 зацікавився проблемами діагностики й відбору людей з креативним, інноваційним мислення передусім для роботи в оборонній і космічній галузях. Його ініціатива була підтримана Національною науковою фундацією, що посприяло проведенню серії конференцій з проблем креативності й обдарованості в американському штаті Юта (Utah Conferences) [5, с. 571–583]. Ці конференції проводилися періодично впродовж двадцяти років поспіль, а їх результатом стало здобуття наукових матеріалів, позначених теоретичною й

прикладною цінністю. Попит на «креативний» науковий ресурс зростає мірою розширення кола зацікавлених осіб і структур, і невдовзі до військових, як головних інтересантів, долучилися представники бізнесу, індустрії, освітньої і культурної сфер.

Особливо слід відмітити резонансний вплив, спричинений діяльністю К.Тейлора і його колег, на тодішню американську освіту. Насправді учений дуже глибоко усвідомлював і гостро відчував гальмівний ефект усталеного шаблону американської школи, настільки, що вважав його вбивчим для всього нового, прогресивного, креативного. Промовистою щодо цього стала тема виступу К. Тейлора на одній із конференцій з креативності, а саме: «12 «золотих» правил, як убити креативність у шкільному класі (12 Golden Rules on How to KILL Creativity in the classroom) [17, с. 1–22].

Отже, для того, щоб вбити креативність, на думку К.Тейлора, вчителям достатньо дотримуватися таких правил:

- Зайняти позицію, за якої визнається лише один вид таланту – інтелектуальний.
- Вчителю природничих наук ігнорувати результати досліджень в галузі креативної обдарованості.
- Навчати кращих і забути про решту.
- Робити лише те, що вчитель вважає ідеологічно вірним.
- Бути надто суб'єктивним, реагувати різко й негативно на нові ідеї.
- Чинити спротив усьому, чого ви не розумієте.
- Діяти за правилом «чим креативнішою є ідея, тим більше клопоту з нею».
- Мати вбивчу упередженість до креативних особистостей та ідей.
- Не помічати, втрачати нагоди скористатися новими можливостями.
- Організувати роботу креативних учнів виключно під пильним наглядом вчителя.
- Планувати правила функціонування організації таким чином, щоб вони були вбивчими для креативної діяльності.
- Ревно обстоювати прерогативу власних думок, ідей і продуктів [17, с. 8].

Актуалізація проблем, пов'язаних із реалізацією креативності як стратегічно важливого загальнонаціонального проекту, зокрема й у американській освіті, стала викликом, на який відгукнулися інноваційно налаштовані дослідники. Як наслідок, уже в 1960-ті роки були розроблені перші методики тестування й оцінювання креативності (П. Торренс, Дж. Гілфорд), а згодом проблематику креативності стали активно розробляти в науковому полі обдарованості (Дж. Рензулі, Р. Стернберг, Ф. Гане, Д. Фельдман, Г. Гарднер та ін.).

Мета статті – узагальнити розуміння вченими феномена креативності, окреслити психолого-педагогічне значення результатів, одержаних у цьому науковому напрямі.

Виклад основного матеріалу. Одним із першовідкривачів креативності як особного наукового напрямку по праву вважають відомого американського психолога Джоя Пола Гілфорда (1897–1987). Так, ще в 1950 році, виступаючи на форумі Американської асоціації психологів, Гілфорд обрунтував концептуальні засади досліджень у галузі креативності, які набули широкого визнання й не втратили актуальності до нашого часу. Головна ідея Гілфорда полягала в тому, щоб виокремити ті якості й здатності, завдяки яким креативні люди відрізняються від некреативних. Учений визначив низку рис (особистісних, інтелектуальних), за якими можливо ідентифікувати здібних до креативної діяльності індивідів. До характерних ознак креативності Гілфорд відніс швидкість генерування ідей, гнучкість мислення, складність концептуальної структури і особливий наголос він зробив на здатності відчувати оточення, бути чутливим до контексту.

Ще одним значимим припущенням Гілфорда стало те, що креативність має бути якимось чином пов'язана з дивергентним і конвергентним мисленням. В результаті конвергентного мислення індивід приходять до єдино правильного рішення, що в більшості випадків можливо визначити за допомоги IQ-тестів. Складніше діагностувати дивергентне мислення, для цього необхідні спеціальні психометричні методики [2, с. 4–6]. Концептуальні ідеї вченого, з одного боку, відкривали широкі перспективи щодо дослідження креативності як

складника інтелекту, а з другого - спонукали замислитися над тим, що креативність та інтелект є до певної міри спорідненими, однак не тотожними явищами. Невдовзі виникла ідея розробити тести для діагностики дивергентного мислення, яку Дж. Гілфорд успішно реалізував.

Методика тестування Гілфорда базується на чотирьох визначальних параметрах, а саме: 1) оригінальність (незвичні відповіді, алегорії, порівняння, асоціації тощо); 2) семантична гнучкість (уміння виявляти головні, сутнісні характеристики предмета, винаходити нові, несподівані способи його застосування); 3) образна адаптивна гнучкість (трансформація, модифікація образів реальних, знайомих речей; створення образів невідомих об'єктів (на кшталт опису тварини неземного походження, зображення дерева на Марсі тощо), 4) семантична спонтанна гнучкість (здатність продукувати нові ідеї, досягати відношення між предметами та проблемами).

Психометричні тести Гілфорда охоплюють: 1) вербальні завдання (наприклад, складіть список усіх слів, які можна утворити із букв слова «бейсбол»), 2) завдання, пов'язані з візуальним сприйняттям (наприклад, при рухливому, або нечіткому поданні картинки, необхідно знайти, описати головного героя, або ж завершити зображення за окремими його деталями), 3) завдання на проблемне мислення (придумайте якомога більше способів розв'язання проблеми, знайдіть якомога більше способів застосування предметів, наприклад, цеглини, шітки, колеса тощо) [3, с. 149–161].

Розпочату Дж. Гілфордом роботу над діагностичним інструментарієм креативності продовжив і суттєво збагатив американський психолог Еліс Пол Торренс (1915–2003). Він став розробником відомих у науковому світі тестів креативного мислення (The Torrance Tests of Creative Thinking – ТТСТ). Ці тести складаються з двох частин – вербальної і фігурної. Вербальні тести передбачають такі види завдань: питання-відповідь, вдосконалення, незвичне застосування, незвичне запитання, вірне припущення або гіпотеза. Другий блок тестових завдань стосується різних видів роботи з фігурами: створення зображення, доповнення зображення, розпізнавання, відтворення, комбінування фігур.

У 1984 році П. Торренс запропонував нові критерії (13 критеріїв) оцінювання креативного потенціалу особистості, що дають змогу визначати: швидкість (кількість сформульованих ідей за одиницю часу), оригінальність (кількість озвучених ідей, які рідко зустрічаються), продуктивність (здатність генерувати або розвивати ідеї), абстрактність (здатність до абстрактного, поняттєвого мислення), стійкість щодо передчасного замикання (креативна поведінка вимагає від індивіда зберігати стан відкритості розуму до досягнення максимальної повноти інформації) [5, с. 576].

За ініціативою П. Торренса в США була запроваджена спеціальна програма під назвою «Інкубаційна модель навчання для впровадження креативності в шкільний курикулум». А в 2002 році вчений оприлюднив свій знаменитий маніфест – Torrance's Manifesto for Children [20]. Нижче наведені головні положення Маніфесту, адресованого дітям та учнівській молоді:

1. Не бійтеся сильно закохатися в справу й інтенсивно нею займатися.
2. Пізнавайте, усвідомлюйте, практикуйте, використовуйте, гордіться й отримуйте задоволення від ваших найсильніших сторін.
3. Учїться не залежати від очікувань інших людей, від ігор, в які вони намагаються вас втягнути, майте волю грати у власну гру.
4. Знайдіть великого вчителя або наставника, здатного вам допомогти.
5. Не витрачайте енергію на те, щоб бути всебічно освіченими.
6. Робіть те, що ви любите і те, що у вас виходить найкраще.
7. Опануйте навички бути самостійними, незалежними.

І на доповнення до сказаного наводимо ще один знаменитий вислів П. Торренса: «Найголовніше для креативної особистості – це любити те, що вона робить» [19, с. 68].

Вочевидь Пол Торренс має рацію в кожному із зазначених у Маніфесті настанов і застережень. Однак особливої уваги заслуговує неприпустимість обмеження, придушення

внутрішньої свободи учнів і колективного духу свободи в навчальному закладі. Переконавості щодо цього додає висловлювання швейцарського науковця Гудмунда Сміта, який наголошує, що креативність розквітає лише там, де панує клімат інтелектуальної відкритості і, навпаки, згасає там, де виникають обмеження. Дуже мало креативних квітів квітне в авторитарних режимах! [16, с. 33].

Висновки Г. Сміта оперті на результати цільових досліджень, які він проводив у коледжах та університетах. Зокрема викладачам, керівникам дисертаційних робіт було запропоновано опитування на предмет того, які умови вони вважають головними і найбільш сприятливими для дослідників-початківців у галузі гуманітарних наук. Більшість професорів вказали, що пошукачам слід надати максимум творчої свободи, не нав'язувати їм власні ідеї й погляди. Були серед них і ті, хто зазначив важливість більш тісної і систематичної взаємодії консультанта й здобувача, оскільки без цього проблематично досягти успіху. Єдине, в чому були однаковими респонденти, так це в тому, що велику небезпеку для наукової творчості становлять провінціалізм і замкненість в рамках гомогенного освітнього простору. Чим більше відкритості й диверситивності, тим більше шансів для креативності, зазначили викладачі, підкресливши при цьому важливість ґрунтовних знань [16, с. 35].

Слід відзначити, що Г. Сміт належить до когорти вчених, які розглядають креативність як процес, що забезпечується тісною взаємодією свідомого і позасвідомого. Свого часу ще Анрі Пуанкаре (1854–1912), відомий французький математик, стверджував, що чиста логіка не приводить нас ні до чого іншого, крім тавтології. За допомоги логіки доводять, а за допомоги інтуїції – відкривають [9, с. 208].

Наразі існує чимало свідчень того, як автори винаходів і відкриттів пояснюють свої досягнення осяянням, підказкою творчої інтуїції, медитації і навіть сну (найвідоміший приклад – таблиця Менделєєва). Якщо розглядати інтуїцію як спосіб осягнути ті аспекти світу, які неможливо збагнути за допомоги інших функцій, то вона постає не лише бажаним, а й необхідним елементом творчості. Інтуїція подібна до шостого відчуття, яке бачить щось таке, чого в дійсності не існує. Інтуїтивні думки приходять абсолютно несподівано, ніби здогад, передчуття [21, с. 197].

Недивно що евристичні інсайти почасти неможливо пояснити з позицій чистої логіки, усвідомленої інтенції або спланованого алгоритму дій, і тоді вчені апелюють до метакогніції як складної, стохастичної функції мозку, що забезпечується інформаційним ресурсом і життєвим досвідом особистості. Адже метакогніція, стверджує Марк Рунко, американський дослідник у галузі креативності, належить одночасно і до сфери когнітивного, і екстракогнітивного (extracognitive) [11, с. 18]. Його колега, Л. Шавініна додає до екстракогнітивних компонентів творчості такі:

1. специфічні інтелектуальні відчуття (напрямку, гармонії, краси, стилю);
2. специфічні інтелектуальні переконання (наприклад, переконання в високих стандартах ефективності);
3. специфічні інтелектуальні преференції й цінності;
4. інтуїтивні процеси [14, с. 74].

Як бачимо інтуїція посідає одне з чільних місць у дослідженнях екстракогнітивних аспектів творчості. Натомість у когнітивному вимірі креативності ключову роль відіграє креативне мислення, що може мати різні прояви – оригінальні пояснення, елегантні доведення, глибокі запитання, дотепний гумор тощо. У більш конкретизованому розумінні креативне мислення означає здатність індивіда трансформувати наявний досвід, оригінальним чином інтерпретувати ідеї, здійснювати відбір найбільш креативних, інноваційних ідей. Важливим складником креативного інтелекту є також аналогове мислення. Американський науковець Вільям Джеймс загалом вважає, що природна здатність помічати аналогії – це визначальна риса усіх геніїв і винахідників [4, с. 530].

І справді, є чимало свідчень того, як завдяки аналоговому мисленню були зроблені великі відкриття. Відомі факти, що ідея створення телеграфу спала на думку Семюелю Морзе,

коли він спостерігав за тим, як на поштових станціях змінюють коней; Джеймс Уатт придумав паровий двигун, спостерігаючи за чайником; Елвіс Преслі використав негритянську релігійну музику в стилі «госпел» як аналог для створення власного бренду - «рок-н-ролу».

При цьому треба визнати, що далеко не завжди креативний інтелект реалізується з таким помітним успіхом, трапляється і так, що творчий хист людини не проявляється з таких причин, як брак сміливості, слабка воля, невиразність бажання, відсутність мотивації тощо. Саме тому для творчих людей так важливо працювати над власним характером, прагнути оптимального балансу на межі між бажаним, можливим і допустимим рівнями творчої свободи й діяльності. У цьому зв'язку М. Рунко, наголошує на тому, що креативне мислення вимагає від індивіда рішучості триматися за ідею навіть тоді, коли інші її не поділяють [11, с. 19]. Однак у такому «самостоянні» існує ризик помилитися у виборі, перебрати міру з наполяганням на «гіперцінних» ідеях, опинитися на позиціях суб'єктивізму, егоцентризму, нонкомформізму, що фактично межують із девіантністю.

Усвідомлюючи той факт, що сила креативності, може мати, як позитивні, так і негативні наслідки, М. Рунко називає критерії, згідно з якими, на його думку, креативну діяльність можна розцінювати як конструктивну і прогресивну, а саме:

- створення нових можливостей для практичної діяльності;
- оптимізація егоцентричних проявів;
- гарантія того, що збільшуватиметься вірогідність збереження довкілля;
- переконання й упевненість у тому, що індивід усвідомлює цінність оригінальності й креативності [7, с. 24].

Парадоксально, але факт, що креативні люди є настільки ж бажаними й запитаними в робочому колективі, наскільки й проблемними, незручними для співробітництва. На це часто звертають увагу дослідники в галузі креативності, пояснюючи таке амбівалентне ставлення особливостями характеру й поведінки творчих особистостей, зокрема такими, як: терпимість до неоднозначності; відкритість досвіду; неконвенційні цінності; незалежність суджень; цікавість; надання переваги складному; впевненість в собі; схильність до ризику; внутрішня мотивація [13, с. 10–11]. На останній характеристиці – внутрішній мотивації – зупинимося детальніше і на її прикладі зробимо спробу показати, що плюси й мінуси креативних людей слід оцінювати виважено й ситуативно, з урахуванням контексту.

Свого часу М. Рунко організував експериментальну роботу зі студентами університету для того, щоб з'ясувати, який зв'язок існує між обдарованістю і креативністю. До експериментальної групи були відібрані студенти з рівнем IQ 130 і вище. Інша, контрольна група, за рівнем успішності належала до середньостатистичних.

На першому занятті обом групам запропонували творчі завдання, що не супроводжувалися жодними інструкціями. В результаті обдаровані студенти (перша група) показали вищий рівень креативності. Наступним разом студенти кожної із груп отримали інструкцію проявити максимум оригінальності й креативності у виконанні завдань. Як наслідок, спостерігалось деяке зростання рівня креативності в другій (контрольній) групі, однак інструкція жодним чином не вплинула на обдарованих студентів, вони продемонстрували практично ідентичний до попереднього результат. Виходячи з цього, М. Рунко зробив висновок, що здібні, творчі індивіди не потребують зовнішньої мотивації для покращання результату. Вони є внутрішньо вмотивованими вже самим творчим процесом, який їх цікавить і захоплює [12, с. 308–315]. Однак ця уможливно позитивна якість креативних людей може мати й інший, тіньовий бік.

На це звертає увагу психоаналітик Фон Франц (1915–1998), колега і близький друг К. Юнга. «Творчі люди, зазначає вона, як правило є інтровертами, і вони настільки зайняті своєю творчістю, що практично не мають часу займатися реалізацією продуктів своєї творчості. Сама робота забирає в них так багато енергії, що вже не залишається сил думати про те, як організувати презентацію, рекламувати винахід, оформити патент [21, с. 200].

І чи не в цьому часом криється одна з причин появи так званих мультівідкриттів –

аналогічних відкриттів, зроблених різними людьми, які працювали відокремлено, іноді на великих відстанях, в різних країнах і навіть на різних континентах. Як класичні випадки продубльованих відкриттів часто наводять періодичну систему хімічних елементів: Шанкуртуа (1858), Ньюлендс (1864), Маср (1869), Менделєєв (1869) та систему обчислення: Ньютон (1671), Лейбніц (1676).

Узагальнюючи сучасні досягнення вчених у галузі креативності, слід зробити наголос на дуже важливому в психолого-педагогічному аспекті відкритті, що стосується розрізнення креативності дорослого й креативності дитини. Наразі, якщо розуміти креативність як сукупний результат взаємодії персональних здатностей, процесу творення нових продуктів і середовища, то вочевидь дитина й дорослий перебувають в умовах, що кардинально відрізняються і можливостями, і ресурсами. Крім того, креативні здібності певним чином корелюють із загальним рівнем розвитку та обдарованості, про що вже частково йшлося (експеримент М. Рунко).

У зв'язку з цим з метою диференціації виявів креативності учені розробили градацію, що охоплює три визначальні рівні: 1 – міні-креативність (Mini Creativity – Mini C), 2 – мала креативність (Little Creativity - Little C) і велика креативність (Big Creativity – Big C).

Так, мінімальний рівень креативності здатні виявляти діти, коли вони дають самостійну оцінку певним речам і подіям, по-своєму, по-новому їх інтерпретують, виходячи з власного досвіду, діяльності та обставин [1, с. 13–79]. Мала креативність – це вже здатність створювати нові корисні продукти в процесі взаємодії з оточенням [8, с. 153–168].

Велика креативність – це рівень і результат діяльності визначних особистостей, які зробили винаходи, відкриття, створили шедеври, завдяки яким увійшли в історію [18, с. 157–167].

Вочевидь у цю градацію не зовсім виписуються діти-вундеркінди, які вже в десятирічному віці можуть поводитися як маленькі генії. Науковці пояснюють такі випадки асинхронією розвитку. Тоді ж як американський дослідник Л. Сільвермен загалом вважає, що обдарованість і є, по суті, розвитковою асинхронією, якої випереджальне формування інтелектуальних здібностей підкріплюється розширенням особистісного досвіду й самосвідомості, що якісно відрізняються від норми [15, с. 634]. На нашу думку, явище асинхронії гарно вияскравлює висловлювання Пабло Пікассо про власний творчий шлях: «Колись я малював як Рафаель, однак мені знадобилося ціле життя, щоб навчитися малювати, як дитина» [6, с. 13].

Повертаючись до проблеми розрізнення креативності дорослого й дитини зауважимо, що їхні диспозиції відрізняються не лише інтелектом, досвідом, а й світосприйняттям і світовідчуттям. Мала дитина має змогу творити світ і себе в ньому набагато вільніше, тому що на неї значно меншою мірою тиснуть культурні штампи, побутові матриці, соціальні спонуки й інтенції, у неї відсутній страх провалити тест на профпридатність, не вписатися в мейнстрім.

І якщо продовжити наведене вище метафоричне міркування про квітку творчості, то можна сказати, що насіння цієї квітки найчастіше проростає в ранньому дитинстві в живильному середовищі дитячої гри. У дитячій грі є місце багато для чого, що сприяє розвитку когнітивних та екстракогнітивних складників креативності – дивергентне, асоціативне, аналогове, образне мислення, присутня еклектика й зміна стилів поведінки та ролей, комбінаторика образів і способів самовираження, дитяча гра активізує фантазію, уяву, пристрасть, артистизм, бажання імпровізувати, створювати нове. Водночас треба пам'ятати, що дитячу творчість доволі легко зруйнувати педагогічним невіглаством, байдужістю і нерозумінням важливості моменту. У цьому контексті доречно навести рекомендації відомого психолога і педагога К. Роджерса щодо необхідності цілеспрямованого творення середовища, сприятливого для розквіту дитячої креативності. Вони викладені нижче:

- ❖ Поважайте думку дитини й заохочуйте її висловлювати власні думки.
- ❖ Зробіть так, щоб у дитини був час на роздуми, мрії й байдиккування.
- ❖ Надавайте дитині можливість приймати самостійні рішення.

- ❖ Підтримуйте атмосферу любові й довіри.
- ❖ Стимулюйте цікавість дитини, бажання досліджувати й ставити запитання.
- ❖ Дайте дитині відчути, що її самостійні спроби зробити щось нове будуть підтримані

[10, с. 91].

Висновки: Узагальнивши викладений у статті матеріал, можемо стверджувати, що креативна особистість матиме тим більше шансів на успіх, чим більшою мірою вона здібна до дивергентного, аналогового, образного мислення; ідентифікації проблем; аналізу й синтезу; оперативного запам'ятовування великих обсягів інформації, активування уяви, інтуїції, винесення вірних оцінних суджень, оптимального вибору ідей із множини можливих.

Розвивати в дітях творчі здібності педагогічно доцільно вже з раннього віку, створюючи сприятливу для цього атмосферу в сім'ї та дошкільних закладах. З метою розвитку креативних здібностей у школярів корисно їх залучати до різноманітних проєктів, наукових експериментів і досліджень, розширювати коло їхніх пізнавальних інтересів, навчати цінувати творчий процес так само, як і його результат. Важливо також формувати риси характеру, які сприяють творчій самореалізації – цікавість, допитливість, уміння брати на себе ризик і відповідальність, мати сміливість братися за щось нове, нетривіальне, проявляти ініціативу і наполегливість задля реалізації творчого задуму.

Вчителів, вихователів не повинна демотивувати думка про те, що Ейнштейнів багато не буває. Адже завжди є шанс і простір для формування міні-креативності і малої креативності, а також вірогідність того, що згодом вони стануть містком до великої креативності. І, якщо, скажімо, розглядати мінімальну, малу і велику креативності як процесуальний континуум, то педагог, наставник фактично перебуває у відповідній, рушійній точці цього континууму.

Список використаних джерел та літератури

1. Beghetto R.A., Kaufman J. C. Toward a broader conception of creativity: A case for «mini-c» creativity. *Psychology of Aesthetics, Creativity and the Arts*, 1, 2007. – P. 13–79.
2. Feldman D. H., Csikszentmihalyi M., Gardner G. Changing the world. A framework for the study of creativity. – Westport, Connecticut: PRAEGER, 1994. – 181 p.
3. Guilford J. P. Creativity: Retrospect and prospect // *Journal of Creative Behavior*, 4 –1970. – P. 149–161.
4. James W. Principles of psychology. New York : Henry Holt, 1985.
5. Kim K. H. The two pioneers of research on creative giftedness: Calvin W. Taylor and E. Paul Torrance. In *International handbook on giftedness*, 2009. – P. 571–583.
6. Merdieu M. Le dessin de l'enfant. – Paris: Editions Universitaires Jean-Pierre de Large. – 1974.
7. Plucker J., & Runco M. A. Enhancement of creativity. In M. A. Runco & S. Prit/ker (Eds.), *Encyclopedia of creath'it* – San Diego, CA: Academic Press, 1999. – Pp. 669–675.
8. Plucker J. A. & Degetto R. A. Why creativity is domain general, why it looks domain specific, and why the distinction doesn't matter. In R. J. Sternberg, E. L. Grigorenko & J. L. Singer (Eds.), *Creativity: From potential to realization*. – Washington, DC: American Psychological Association, 2004. – Pp. 153–168.
9. Poincare H. *Mathematics and science*. – New York: Dover, 1913.
10. Rogers C. "Towards a theory of creativity". *E.T.C.A Review of General Semantics*, 16, 1954. – P. 249–263.
11. Runco M. A. Creativity as an Extracognitive Phenomenon. In Shavinina L. V. & Ferrari M. *Beyond knowledge. Extracognitive aspects of developing high ability*. – Mahwah, NJ, 2003. – P. 18.
12. Runco M. A. Maximal performance on divergent thinking tests by gifted, talented and non gifted children. *Psychology in the Schools*, 23, 1986. – Pp. 308–315.
13. Russ S. W. *Affect and creativity: The Role of Affect and Play in the creative Process*. – Hillsday, NJ and London, 1993. – 134 p.

14. Shavinina L. V. & Ferrari M. Beyond knowledge. Extracognitive aspects of developing high ability. – Mahwah, NJ, 2003. – 238 p.
15. Silverman L. K. Counseling needs and programs for the gifted. In K. A. Heller, F. J. Monks, & A. H. Passov (Eds) International handbook of research and development of giftedness and talent. – Oxford: Pergamon Press, 1993. – Pp. 631–647.
16. Smith G. J. W. The role of Unconscious Process in the Evolvment of Creativity. In Shavinina L. V. & Ferrari M. Beyond knowledge. Extracognitive aspects of developing high ability. – Mahwah, NJ, 2003. – 238 p.
17. Taylor C. W. Can organization be creative, too? In W. Taylor (Ed.) Climate for creativity: Report of the seventh National Research Conference on Creativity. – Oxford, England: Pergamon, 1972. – Pp. 1–22.
18. Terman L. M. The physical and mental traits of gifted children. In G. M. Whipple (Ed), Report of the society's committee on the education of gifted children. Bloomington: Public school Publishing, 1924. – Pp. 157–167.
19. Torrance E. P. The blazing drive: The creative personality. Buffalo, NY: Bearly limited, 1987.
20. Torrance E. P. The Manifesto: A guide to developing a creative career – Westport, CT: Ablex Publishing. –2002.
21. Психология и психоанализ характера. Хрестоматия по психологии и типологии характеров. – Самара : Издательский дом «БАХРАХ», 1998. – 640 с.

Наталія Николаевна Лавриченко,
доктор педагогічних наук, професор
кафедри іноземних мов
і методики викладання
Глухівського національного педагогічного
університету імені Олександра Довженка,
e-mail: lavrychenko_n@ukr.net

ФЕНОМЕН КРЕАТИВНОСТІ: ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧЕСКИЙ ВЗГЛЯД

В статті розкриті історичні передумови становлення креативності як самостійного дослідницького напрямку. Проаналізовані концептуальні і методологічні підходи к изучению креативності як явлення, обумовленого когнітивними і екстракогнітивними факторами. Уделено увагу методам діагностики креативності, а також диференціації її рівнів і різновидностей. Определено психолого-педагогічне значення наукових результатів, отриманих в області дослідження креативності.

Ключевые слова: креативность, креативность взрослого, креативность ребенка психология и педагогика креативности.

Nataliya Lavrychenko,
Doctor of pedagogical sciences,
professor of foreign languages
and methodics of teaching chair of
Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv
national pedagogical university,
e-mail: lavrychenko_n@ukr.net

CREATIVITY PHENOMENON: PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL VIEW

Introduction. The article reveals the historical preconditions of developing creativity as the independent research direction. The conceptual and methodological approaches to researching creativity as a phenomenon caused by cognitive and extra cognitive factors are analyzed. Attention is

paid to the methods of diagnosing creativity as well as differentiating its levels and varieties. The psychological and pedagogical significance of the scientific results obtained in the field of creativity research is determined.

Purpose. *Generalize the scientists' understanding the creativity phenomenon; define the psychological and pedagogical meaning of the results obtained in this scientific direction.*

Methods. *Scientific methods applied at the research were determined by the logic and methodology of investigating the creativity phenomenon conducted by the foreign scientists, in particular those included historical and cultural, interdisciplinary, functional, multicultural, cognitive, extra cognitive, levels approach.*

Results. *The analyzed and generalized scientific materials give grounds for the conclusion that a creative personality will have more chances of success, the more he/she is capable of divergent, analog, imaginative thinking; problem identifying; analysis and synthesis; operational memorizing large volumes of information, activating imagination, intuition, making correct evaluative judgments, optimal choice of ideas from a set of possible ones.*

From the psychological and pedagogical point of view it is important and necessary to develop children's creative abilities from the early age creating favorable conditions in families and preschool educational establishments. In order to develop schoolchildren's creative potential it is useful to involve them into various projects, scientific experiments and researches, to expand the circle of their cognitive interests, to teach to appreciate both the creative process and its results. It is also important to create character traits promoting creative self-realization – interest, curiosity, ability to take risks and responsibility, have the courage to take on something new, non-trivial, take initiative and show perseverance in order to realize the creative idea.

Originality. *The scientific novelty of the article is that the problem of creativity is revealed with basing on the work of the leading foreign experts in the field, with involving little-known scientific works of the American scholars subject to comprehending and systematizing.*

Conclusion. *Having unmarized the material of the article, we can state that a creative personality will have the more chances of success, the more he/she is capable of divergent, analog, imaginative thinking; problem identification; analysis and synthesis; operational memorizing large amounts of information, activating imagination, intuition, making faithful evaluative judgments, optimal choice of ideas from a set of the possible ones.*

Key words: *creativity, adult's creativity, child's creativity, psychology and pedagogy of creativity.*

References

1. Beghetto, R.A., & Kaufman, J.C. Toward a broader conception of creativity: A case for «mini-c» creativity. *Psychology of Aesthetics, Creativity and the Arts*, 1, 2007.- Pp.13-79.
2. Feldman D.H., Csikzentmihalyi M., Gardner G. Changing the world. A framework for the study of creativity. - Westport, Connecticut: PRAEGER, 1994.-181P.
3. Guilford J.P. Creativity: Retrospect and prospect// *Journal of Creative Behavior*, 4 -1970. - Pp.149-161.
4. James, W. Principles of psychology. New York: Henry Holt, 1985.
5. Kim K.H. The two pioneers of research on creative giftedness: Calvin W. Taylor and E. Paul Torrance. In *International handbook on giftedness*, 2009. - P 571-583.
6. Merdieu, M. Le dessin de l'enfant. - Paris: Editions Universitaires Jean-Pierre de Large. – 1974.
7. Plucker J., &Runco M.A. Enhancement of creativity. In M. A. Runco & S.Pritker (Eds.), *Encyclopedia of creath'it* - San Diego.CA: Academic Press, 1999. - Pp.669-675.
8. Plucker, J.A. & Degetto, R.A.Why creativity is domain general, why it looks domain specific, and why the distinction doesn't matter. In R.J. Sternberg, E.L.Grigorenko & J.L.Singer (Eds.), *Creativity: From potential to realization.* - Washington, DC: American Psychological Association, 2004. - Pp.153-168.
9. Poincare, H. Mathematics and science. - New York: Dover, 1913.

10. Rogers C. "Towards a theory of creativity". *E.T.C.A Review of General Semantics*, 16, 1954. - 249-263.
11. Runco M.A. Creativity as an Extracognitive Phenomenon. In Shavinina L.V. & Ferrari M. *Beyond knowledge. Extracognitive aspects of developing high ability.* – Mahwah, NJ, 2003. - P.18.
12. Runco M.A. Maximal performance on divergent thinking tests by gifted, talented and non gifted children. *Psychology in the Schools*, 23, 1986. - Pp.308-315.
13. Russ S.W. *Affect and creativity: The Role of Affect and Play in the creative Process.* – Hillsday, NJ and London, 1993. - 134p.
14. Shavinina L.V. & Ferrari M. *Beyond knowledge. Extracognitive aspects of developing high ability.* – Mahwah, NJ, 2003.-238p.
15. Silverman L.K. Counseling needs and programs for the gifted. In K.A. Heller, F. J. Monks, & A.H. Passov (Eds) *International handbook of research and development of giftedness and talent.* - Oxford: Pergamon Press, 1993. - Pp.631-647.
16. Smith G.J.W. The role of Unconscious Process in the Evolvment of Creativity. In Shavinina L.V. & Ferrari M. *Beyond knowledge. Extracognitive aspects of developing high ability.* – Mahwah, NJ, 2003.-238p.
17. Taylor, C.W. Can organization be creative, too? In W. Taylor (Ed.) *Climate for creativity: Report of the seventh National Research Conference on Creativity.* -Oxford, England: Pergamon, 1972. - Pp.1-22.
18. Terman L.M. The physical and mental traits of gifted children. In G.M. Whipple (Ed), *Report of the society's committee on the education of gifted children.* Bloomington: Public school Publishing, 1924. - Pp.157-167.
19. Torrance E.P. *The blazing drive: The creative personality.* Buffalo, NY: Bearly limited, 1987.
20. Torrance, E.P. *The Manifesto: A guide to developing a creative career* - Westport, CT: Ablex Publishing.-2002.
21. *Психологиya i psihoanaliz haraktera. Hrestomatiya po psihologii i tipologii harakterov.* – Samara:Izdatel'skij dom «BAHRAH»,1998.-640s.

Отримано редакцією 31.05.2017 р.

УДК 37.025

Ірина Олексіївна Головка,
викладач кафедри іноземних мов
Центральноукраїнського національного
технічного університету,
e-mail: irinagolovko873@gmail.com

ПРИЧИНИ ГАЛЬМУВАННЯ РОЗВИТКУ ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ В АНГЛІЇ В ХІХ СТ.: СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ

У статті розглянуто фактори та висвітлено причини гальмування та уповільненого розвитку технічної освіти в одній з найбільш промислово розвинутих країн Західної Європи дев'ятнадцятого століття – Англії порівняно з країнами на континенті. Досліджено вплив ідеологічних бачень таких соціальних груп, як еліти та буржуазії країни, з одного боку, та філософії принципу невтручання уряду, з іншого, на процес розвитку педагогічної думки та розбудови технічної освіти в період формування національної системи загальної освіти.

Ключові слова: технічна освіта, розвиток технічних умінь, технічні навчальні заклади, Вікторіанська епоха.

Постановка проблеми. Рівень технічної освіти будь-якої держави є своєрідним показником міцності її соціально-економічних основ. Технічна освіта як складова загальної освіти забезпечує зростання продуктивності праці, підвищення ефективності виробництва. На